

ZABYTKOWE OGRODY KLASZTORNE WE WSPÓŁCZESNYM LUBLINIE

Krystyna Pudelska, Anna Mirosław

Instytut Roślin Ozdobnych i Architektury Krajobrazu, Uniwersytet Przyrodniczy w Lublinie
Institute of Ornamental Plants and Landscape Architecture, University of Life Sciences in Lublin
e-mail: kpudelska@autograf.pl

Streszczenie. Założenia klasztorne na terenie Lublina mają bogatą historię. Pierwszy powstał już w XIV w. Z czasem do miasta sprowadzano kolejne zakony, dla których fundowano nowe miejsca pod zabudowę. Założenia lokowane poza murami miasta były otoczone okazałymi ogrodami. Do dóbr zakonnych należały także pola, łąki, folwarki, a nawet wsie. Przez szereg lat zakonnicy powiększali swoje włości, zabezpieczając w ten sposób finansowanie działalności, którą prowadzili. Po okresie świetności przychodzą ciężkie czasy konfliktów zbrojnych obejmujących Lublin. W tym okresie założenia klasztorne ulegają licznym zniszczeniom, część przekształcana jest na cele świeckie, a przylegające do nich ogrody są dzielone na mniejsze parcele, przeznaczone pod zabudowę lub są sprzedawane. Z istniejących w XVIII w. 18 klasztorów do czasów współczesnych przetrwało 14. Wszystkie są wpisane do Rejestru Zabytków Województwa Lubelskiego, a tylko 6 z nich stanowi do dzisiaj własność zakonów. Ogrody przy zachowanych obiektach różnią się powierzchnią i funkcją od tych z okresu swojej świetności. Ich obszar w obrębie miasta od XVIII w. do czasów współczesnych zmniejszyła się o ponad połowę. Cztery z nich uległy niewielkim przekształceniom, a w niezmienionej formie pozostały tylko wirydarze w 9 dawnych klasztorach. Pozostała zieleń pełni funkcje ogrodów przyszpitalnych, przykościelnych lub skwerów miejskich.

Słowa kluczowe: klasztory, ogrody przyklasztorne, przekształcenia, Lublin

Historia Lublina sięga czasów najdawniejszych¹. Wraz z rozwojem średnio-wiecznego osadnictwa, w granicach współczesnego miasta pojawiały się obiekty sakralne. Do XIV w. były to jedynie świątynie. Dopiero od końca II poł. XIV w. powstawały kompleksy klasztorne dla sprowadzanych zakonów. Założenia te odegrały dużą rolę w rozwoju Lublina i zajmują ważne miejsce w jego historii. Towarzyszące klasztorom ogrody i dobra ziemskie przez lata ulegały ciągłym

¹ Jeszcze przed lokacją miasta Lublin na prawie magdeburskim istniał tu zespół osad, a prowadzone badania archeologiczne wykazują, że teren ten był zamieszkiwany przez ludność od okresu neolitu, R. Szczygieł, *W dobie przedlokacyjnej*, [w:] *Lublin dzieje miasta*, t. I, Wyd. Tylda, Lublin 2008, s. 9, 10.

transformacjom, stając się podstawą dla rozbudowującej się struktury miejskiej. Oprócz aspektu historycznego i przestrzennego ważna była rola społeczna i kulturowa, jaką odegrały lubelskie zakony.

Pierwsze założenia klasztorne powstały w XIV i XV w.². Najwcześniej do miasta sprowadzono oo. Dominikanów. Potwierdza to akt fundacyjny z 1342 r. wydany przez Kazimierza Wielkiego³. Klasztor dominikanów ulokowano na wzgórzu staromiejskim. Jak podaje Długosz w swoich kronikach – przy murach miejskich od strony wschodniej i południowej, na miejscu wcześniejszego drewnianego oratorium św. Krzyża. Plac nadany w fundacji miał być według przekazu „szeroki i wielki”⁴ i zawierał się między Furtą Szkolną a Furtą Gnojną⁵. Do 1575 r. teren przed klasztorem był niezabudowany. W wyniku pożaru i utraty dokumentów fundacyjnych, miasto uszczupliło własność zakonników, dzieląc plac przed wejściem na działki i odsprzedając je pod zabudowę. Ten układ przestrzenny pozostał do czasów współczesnych. Kolejne klasztory, z braku miejsca w obrębie murów miasta, ulokowano na ówczesnych przedmieściach. W 1426 r. zakon św. Brygidy otrzymał od króla Władysława Jagiełły fundację przy istniejącym kościółku NMP, św. Barbary i św. Zofii (dzisiejsza ul. Narutowicza 10)⁶. Było to wotum wdzięczności dla ich patronki za wygraną bitwę pod Grunwaldem⁷. W II połowie XV w. (1459 r.), staraniami rajców lubelskich oraz mieszczan, zostają sprowadzeni do Lublina oo. Bernardyni⁸. Na budowę klasztoru zakonnicy otrzymują teren na skarpie schodzącej do doliny Bystrzycy, tuż za murami miasta, po ich południowo-zachodniej stronie⁹ (przy dzisiejszej ul. Bernardyńskiej 5). Położenie klasztorów powstałych w XVI i XV w. przedstawia rycina 1.

Każdy z zakonów otrzymał odpowiednie uposażenie umożliwiające pozyskiwanie środków na prowadzenie swojej działalności. W skład fundacji wchodziła działka, na której powstawał kościół, zabudowania dla zakonników oraz (w przypadku klasztorów lokowanych poza murami miasta) ogród przyklasztorny. Przykładem może być teren ss. Brygidek, który zajmował powierzchnię niecałych 4 ha¹⁰. Oprócz działki zakonnicy otrzymywali na własność pola, łąki,

² Istnieje przypuszczenie, że oo. Dominikanie przybyli do miasta już w XIII, R. Niedźwiadek, A. Rozwałka, M. Stasiak, *Lublin wczesnośredniowieczny. Studium rozwoju przestrzennego*, Wyd. Trio, Warszawa 2006.

³ F. Cieślak, H. Gawarecki, M. Stankowa, *Lublin w dokumencie 1317–1967*, Wyd. Lubelskie, Lublin 1976, s. 47.

⁴ J. A. Wadowski, *Kościół lubelskie*, nakł. AU, Kraków 1907, s. 208–209.

⁵ R. Szczygieł, *Lokacja miasta na prawie niemieckim i jego rozwój do końca XVI wieku* [w]: *Lublin, dzieje miasta*, t. I, Wyd. Tylda, Lublin 2008, s. 36.

⁶ J. A. Wadowski, op. cit., s. 407–411.

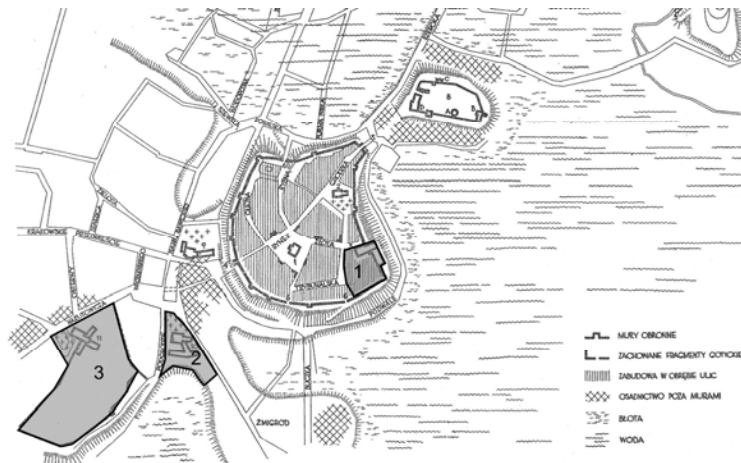
⁷ F. Cieślak, H. Gawarecki, M. Stankowa, op. cit., s. 49.

⁸ Fundacja w 1459 r. za sprawą dwóch rajców lubelskich: Jakuba Kwanta i Mikołaja Kuninoga, mnisi osiedlili się w 1460 r., R. Szczygieł, *Lokacja...* op. cit., s. 49.

⁹ J. A. Wadowski, op. cit., s. 513–514.

¹⁰ J. A. Wadowski, op. cit., s. 418.

ogrody i folwarki. Zdarzało się, że uposażeniem były całe wsie, czynsze z kamienic czy inne korzyści z dóbr królewskich, np. możliwość korzystania z lasów czy stawów. Inne zakony, jak np. bernardyni, utrzymywały się z datków i darowizn zapisywanych na rzecz klasztoru¹¹.

Ryc. 1. Miasto gotyckie w XIV i XV w., [Gawarecki i Gawdzik 1964]. Zaznaczono przybliżony obszar, jaki zajmowały założenia klasztorne: 1 – kościół św. Stanisława i klasztor Dominikanów; 2 – kościół św. Pawła i klasztor Bernardynów; 3 – kościół NMP i klasztor Brygidek

Fig. 1. Gothic city in XIV and XV century [Gawarecki and Gawdzik 1964]. Darker marking – approximate area within possession of monasteries: 1 – Dominicans, 2 – Bernardines, 3 – Brigidine Sisters

Od XVI do II poł. XVII w. miasto rozwijało się bardzo szybko. Dogodne położenie na szlakach handlowych, liczne przywileje kupieckie sprzyjały bogaceniu się mieszkańców. Wówczas w Lublinie osiadły nowe zakony¹². Od II poł. XVII w. zmienia się sytuacja miasta. Szerzące się epidemie, najazdy wojsk rosyjsko-kozackich, szwedzkich, trwająca wojna północna oraz liczne pożary prowadzą do upadku miasta. Kolejne lata również nie przynoszą zdecydowanej poprawy kondycji Lublina, a od 1792 r. znajduje się on pod okupacją wojsk rosyjskich, później zostaje włączony do zaboru austriackiego¹³.

Pomimo pogarszającej się sytuacji, do końca XVIII w. trwała budowa nowych założeń klasztornych¹⁴. W 1582 r. pojawili się w mieście jezuici¹⁵. Kościół, wraz z pomieszczeniami dla zakonników oraz budynkiem kolegium, został usytuowany w południowej części starego miasta (obecna ul. Królewska 10). Franciszkanie założyli swój klasztor w 1620 r. u podnóża wzgórza Grodzisko

¹¹ J. A. Wadowski, op. cit., s. 212–563.

¹² R. Szczygieł, *Lokacja...* op. cit., s. 55, 65–70.

¹³ H. Gmiterek, *Lublin w stuleciach XVII i XVIII* [w:] *Lublin, dzieje miasta*, t. I, Wyd. Tylda, Lublin 2008, s. 91, 100–158.

¹⁴ Tamże, s. 136–137.

¹⁵ R. Szczygieł, *Lokacja...* op. cit., s. 82.

(przy obecnej ul. Kalinowszczyzna 3), a na Kalinowszczyźnie w 1646 r. ulokował się zakon augustianów (ul. Kalinowszczyzna 62). Na północnych stokach opadających w dolinę Czechówki, w 1630 r., swoją siedzibę otrzymały karmelitanki bose (ul. Świętoduska 14)¹⁶, a w 1680 r., po drugiej stronie rzeki karmelici trzewiczkowi (ul. Biernackiego 9). Na terenach w sąsiedztwie zabudowań bernardynów ulokowała się w 1618 r. żeńska część tego zakonu (ul. Królewska 9), a nieco dalej w stronę Bystrzycy w 1673 r. powstały założenie reformatów (dzisiejsza ul. Bernardyńska 15)¹⁷.

Ograniczona ilość miejsca w obrębie starego miasta doprowadziła w XVII w. do przemian przestrzennych, takich jak przeniesienie placu targowego przed Bramę Krakowską czy wykształcenie się traktu krakowskiego¹⁸. Przy nowo powstałej drodze swoje dworki i pałace lokowała szlachta. Tu wyznaczano również działki pod budowę kolejnych założeń klasztornych. Ziemię pod ich budowę przeznaczali głównie bogaci mieszczenie i szlachta. W 1610 r. przy krakowskim przedmieściu, przy kościele św. Ducha ulokowano karmelitów bosych (obecny gmach ratusza). Dalej, na dzisiejszym Placu Litewskim, klasztor Bonifratrów, sprowadzonych do miasta w 1624 r. W XVIII w., naprzeciwko swojego pałacu, Radziwiłłowie przeznaczili pokątną działkę na zabudowania dla sprowadzonych przez siebie oo. Kapucynów (ul. Krakowskie Przedmieście 42). W większym oddaleniu od starego miasta, przy Krakowskim Przedmieściu, swoje założenie wybudowali w 1697 r. dominikanie obserwanci (Al. Raclawickie 14), a w 1723 r. ss. Wizytki (ul. Peowiaków 12). Zakon oo. Misjonarzy przybył do Lublina w 1700 r., a swój klasztor wystawili na wzgórzu Żmigród (ul. Prymasa Stefana Wyszyńskiego 6)¹⁹.

W latach 30. XIX w. ogrody przyklasztorne znajdujące się na wschód i południe od starego miasta (patrz ryc. 2) zajmowały powierzchnię około 25 ha²⁰. Według oceny G. Ciołka były to kompozycje raczej skromne, a nawet prowincjonalne w porównaniu do założeń francuskich, włoskich czy niektórych ogrodów polskich, które pojawiały się w tym czasie. Oparte były na renesansowym układzie kwatrowym i pełniły głównie funkcje użytkowe²¹. Jednym z zachowanych do dzisiaj przykładów jest ogród przyklasztorny brygidek. Jego powierzchnia i stylistyka utrzymana jest w duchu układów kwatrowych, obowiązujących w średniowieczu i renesansie. Ogród karmelitów (za obecnym budynkiem ratusza) posiadał bardziej rozwiniętą kompozycję, ze zwracającym uwagę, kolistym sposobem zadrzewienia kwater²².

¹⁶ Klasztor wybudowano w latach 1635–1644, H. Gmiterek, op. cit., s. 137.

¹⁷ H. Gmiterek, op. cit., s. 137–138.

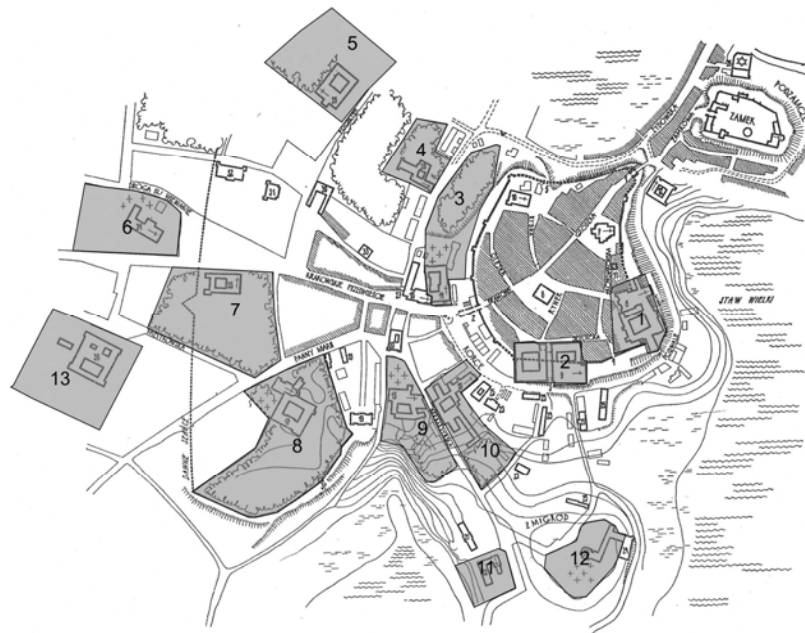
¹⁸ G. Ciołek, *Ogrody Lublina w XIX wieku*, Ochrona zabytków 1954, nr 7.

¹⁹ H. Gmiterek, op. cit., s. 95–138.

²⁰ Określono szacunkowo, G. Ciołek podaje, że obszar między łakami nad Bystrzycą, krawędzią doliny Czechówki a zachodnią linią okopów zajmowały w 1829 r. 31 ha, G. Ciołek, op. cit.

²¹ G. Ciołek, op. cit.

²² Tamże.

Ryc. 2. Miasto w XVI–XVIII w., [Gawarecki i Gawdzik 1964]. Zaznaczono przybliżony obszar, jaki zajmowały założenia klasztorne: (kościół i klasztor) 1 – dominikanie; 2 – jezuici; 3 – karmelici bosi; 4 – karmelitanki bose (józefatki); 5 – karmelitanki bose (poczetki); 6 – bonifratrzy; 7 – kapucyni; 8 – brygidki; 9 – bernardyni; 10 – bernardynki; 11 – reformaci; 12 – misjonarze; 13 – wizytki

Fig. 2. City in XVI–XVIII century [Gawarecki and Gawdzik 1964]. Darker marking – approximate area within possession of monasteries: 1 – Dominicans, 2 – Jesuits, 3 – Carmelites, 4 – Carmelite Nuns, 5 – Carmelite Nuns, 6 – Bonifratres, 7 – Capuchins, 8 – Brigidine Sisters, 9 – Bernardines, 10 – Bernardine Sisters, 11 – Reformed Franciscans, 12 – Missionaries, 13 – Visitation Sisters

Poza terenami w obrębie murów klasztornych, do własności poszczególnych zakonów należały coraz większe posiadłości ziemskie w okolicy Lublina. Część z nich nabywali sami zakonnicy, inne z kolei otrzymywali na drodze darowizn lub spadków ofiarowywanych na cele religijne²³. Tym sposobem z 22 jurydyk aż 6 należało do zakonów franciszkanów, augustianów, jezuitów, dominikanów, karmelitów i brygidek²⁴. Do dzisiaj przejawia się to w nazwach zwyczajowych dzielnic miasta takich, jak np. Rury Brygidkowskie.

Można zatem stwierdzić, że założenia klasztorne stanowiły ważny element w strukturze ówczesnego miasta i na stałe wpisały się w jego krajobraz. Świadczyć mogą o tym dawne widoki Lublina, np. Brauna i Hogenberga, który przedstawia obraz XVII-wiecznego miasta, gdzie dominują wieże kościołów (ryc. 3).

²³ J. Mazurkiewicz, *Jurydyki lubelskie*, Wyd. PAN, Wrocław 1956, s. 33–34.

²⁴ Na podstawie: S. Wojciechowski, rys. *Jurydyki m. Lublina XVI–XVIII w.* [w:] J. Mazurkiewicz, op. cit.

Ryc. 3. Braun Georg, Hogenberg Frans, (widok Lublina, 1617) [Harasimiuk i in. 2007]

Fig. 3. Braun Georg, Hogenberg Frans, (view of Lublin, 1617)

Oprócz dużej roli w rozwoju przestrzennym Lublina, klasztory pełniły również ważne funkcje społeczno-kulturowe. Swoją działalnością zakonnicy przyczynili się do rozwoju oświaty. Prowadzone przez jezuitów kolegium oraz bursa zdobyły dużą popularność, przejmując w znacznej części zadania szkoły parafialnej. Zakonnicy posiadali także drukarnię, która po kasacie zakonu w 1773 r. przeszła na własność rządu²⁵. Siostry Wizytki zajęły się prowadzeniem pensji dla dziewcząt²⁶, a bernardynki podjęły się opieki nad sierotami i prowadzeniem szkoły żeńskiej²⁷. W klasztorach lubelskich zakładano biblioteki. Dużym uznaniem cieszyły się zbiory dominikanów, które po kasacie zakonu zostały wywiezione przez Rosjan. W pomieszczeniach klasztornych urządzano również apteki. Apteka dominikańska funkcjonowała od połowy XVI w. do poł. XVIII i była dostępna także dla mieszkańców miasta²⁸. Część zakonów swoją działalnością objęła chorych. W połowie wieku VII, przy klasztorze Bonifratrów został utworzony, szpital, w którym przyjmowano głównie obłąkanych. Szpital prowadziły także szarytki²⁹. W pomieszczeniach klasztornych odbywały się ważne dla państwa polskiego wydarzenia, np. w klasztorze oo. Dominikanów od początku XVII w. zbierały się sejmiki, tutaj sygnatariusze zawarli unię polsko-litewską³⁰.

²⁵ H. Gmiterek op. cit., s. 147–149.

²⁶ T. Radzik, W. Śladkowski, G. Wójcikowski, W. Wójcikowski, *Lublin dzieje miasta*, t. II, Mulo, Lublin 2000, s. 36–37.

²⁷ Z. Sierpiński [red.], *Obraz miasta Lublin*, Wyd. UMCS, Lublin 2002, s. 51.

²⁸ W. Kapeć, *Kościół i klasztor dominikanów w Lublinie*, Klasztor Dominikanów, Lublin 2001, s. 9.

²⁹ T. Radzik, W. Śladkowski, G. Wójcikowski, W. Wójcikowski, *Lublin dzieje...*, s. 36–37.

³⁰ Tamże.

Pod koniec XVIII w. sytuacja gospodarcza miasta zaczęła się pogarszać, skutkując zmianą warunków politycznych i społecznych w wieku XIX. W tym okresie wiele rodzin fundatorów lubelskich klasztorów wymarło, przez to duża część zakonów straciła możliwość finansowania³¹. Przyjęta w 1791 r. Konstytucja 3 maja likwidowała jurydyki i wcielała część ziemi do własności miejskiej³². Działania wojenne, przemarsze i kwatunki wojsk oraz liczne pożary, spowodowały zniszczenia miasta. Degradacji ulegały rezydencje magnackie, dworki oraz liczne klasztory.

Jak podaje W. Śladkowski, w 1799 r. w mieście funkcjonowało jeszcze 12 zakonów męskich oraz 6 żeńskich. Na początku XIX w., mają miejsce liczne przeniesienia lubelskich zakonników (wizytek, bonifratrów, karmelitów, karmelitanek i szarytek), a do 1914 r. większość zakonów uległa kasacji (zakon dominikanów obserwantów, dominikanów, reformatów, karmelitanek, brygidek, augustianów, misjonarzy, bonifratrów czy karmelitów bosych)³³. Ich majątek, w tym ogrody, przeszedł w ręce miasta lub został odsprzedany prywatnym właścicielom. Obszerne założenia wizytek i dominikanów obserwantów, wraz z terenami przyklasztornymi, zostały zamienione na koszary wojskowe. Klasztor i ogród pofranciszkański wykupił nowy właściciel przeznaczając go na warsztaty tkackie, a założenie poreformackie w 1844 r. nabył Karol Vetter i przekształcił w browar. Karmelici boscy utracili swój klasztor (został przebudowany na ratusz)³⁴ oraz ogród rozciągający się za nim w kierunku doliny Czechówki. Na jego miejscu urządzono plac targowy, nie pozostawiając śladów dawnej kompozycji. Przebudowie uległ także zniszczony klasztor jezuitów w części przyległej do murów miejskich, resztę rozebrano tworząc z wewnętrznego dziedzińca plac miejski. Jedynie ogrody przy klasztorach, które przeszły w ręce diecezji – założenie wizytek, misjonarzy i bernardynów – zachowały swoją formę.

Podczas I i II wojny światowej część budynków klasztornych uległa zniszczeniom – zabudowania pojezuickie zostały podczas II wojny światowej zbombardowane³⁵. Budynki klasztorne po raz kolejny były zajmowane na potrzeby wojska (np. klasztor Kapucynów, Brygidek) lub szpitale (np. klasztor powizytkowski³⁶, pomisjonarski³⁷). Wykorzystywano je także jako więzienia (w 1939 r. Niemcy przeznaczili zajęty przez siebie klasztor karmelitów bosych na wojskowe więzienie śledcze³⁸). Inne stawały się siedzibą dla różnych instytucji, np. w klasztorze Dominikanów mieściło się Lubelskie Towarzystwo Dobroczynności.

³¹ Tamże, s. 36

³² J. Mazurkiewicz, *Jurydyki lubelskie*, Wyd. PAN, Wrocław 1956, s. 23.

³³ T. Radzik, W. Śladkowski, G. Wójcikowski, W. Wójcikowski, *Lublin dzieje...* op. cit., s. 86.

³⁴ Tamże, s. 30–36.

³⁵ Internet poz. 1.

³⁶ T. Radzik, W. Śladkowski, G. Wójcikowski, W. Wójcikowski, *Lublin dzieje...* op. cit., s. 156.

³⁷ Tamże, s. 250.

³⁸ A. Smagacz, *400 lat Karmelitów Bosych w Lublinie*, Wyd. Karmelitów Bosych, Lublin 2010.

Wraz z zakończeniem działań wojennych majątki klasztorne trafiły w ręce miasta. Część została przeznaczona na użytek władz (w pomieszczeniach karmelitów bosych założono areszt), w innych umieszczano szkoły lub przeznaczano na usługi (u oo. Kapucynów część pomieszczeń zajmowały sklepy, internat szkolny³⁹, a w klasztorze oo. Dominikanów istniał zakład rzemieślniczy, internat dla chłopców, dom dziecka i dom starców⁴⁰). Zakony, które prowadziły szpitale zostały odsunięte od ich zarządzania, a pomieszczenia, które zajmowały zostały zamienione na szpitale państwowe (szpital szarytek przy ul. Staszica, szpital bonifratrów przy ul. Biernackiego)⁴¹. Oprócz dominikanów, kapucynów i karmelitów bosych do Lublina powróciły po wojnie także bernardynki, ale w 1920 r. oddały swój klasztor na rzecz jezuitów. W 1917 sprowadzono do klasztoru po brygidkach siostry urszulanki, które przejęły opiekę nad budynkami oraz terenem przyklasztornym, który do dzisiaj wykorzystują zgodnie z jego pierwotnym przeznaczeniem⁴².

Do czasów współczesnych przetrwało 14 dawnych założeń klasztornych. Różnią się stopniem zachowania oraz funkcjami. Wszystkie wpisane są do Rejestru Zabytków Województwa Lubelskiego. Sześć z nich zachowało swoje funkcje do dzisiaj: Zespół klasztorny dominikanów, Zespół klasztorny salezjanów (dawniej franciszkanów), kapucynów, Dawny zespół klasztorny karmelitanek bosych (przy obecnej ul. Świętoduskiej), bernardynek (klasztor Jezuitów) oraz zespół pobrygidkowski (klasztor Urszulanek). Część pomieszczeń klasztornych wykorzystywana jest w celach świeckich⁴³. W klasztorze Dominikanów w południowym skrzydle umieszczono Teatr im. Andersena, krąganki stanowią miejsce wydarzeń kulturalnych, a w budynkach kapucynów, od strony Krakowskiego Przedmieścia, umieszczone są punkty usługowe.

Różny jest stopień zachowania ogrodów przyklasztornych. W niezmienionej formie istnieją wirydarze w 9 zachowanych założeniach, np. wirydarz dominikanów, karmelitów czy urszulanek. W niewielkim stopniu przekształcony został ogród przy dawnym zespole klasztornym ss. brygidek. Zajmuje on dzisiaj niecałe 3 ha. Teren przyklasztorny oo. Misjonarzy, użytkowany obecnie przez seminarium duchowne, zachował powierzchnię około 1,5 ha, a drzewa w obrębie murów są objęte ochroną konserwatorską. Zieleń przy dawnym założeniu bernardynów zajmuje blisko 1,2 ha. Również dawny klasztor Franciszkanów otacza ogród podobny wielkością do pierwotnego – powierzchnia 1,4 ha (wykorzystywany jest obecnie, jako miejsce zabaw dla młodzieży z tamtejszej parafii). Inne jest przeznaczenie niektórych terenów przyklasztornych. Przy dawnym klasztorze Wizytek (obecnie Centrum Kultury) istnieje skwer miejski z placem zabaw dla dzieci. Ogrody należące niegdyś do założeń karmelitanek

³⁹ Internet poz. 1.

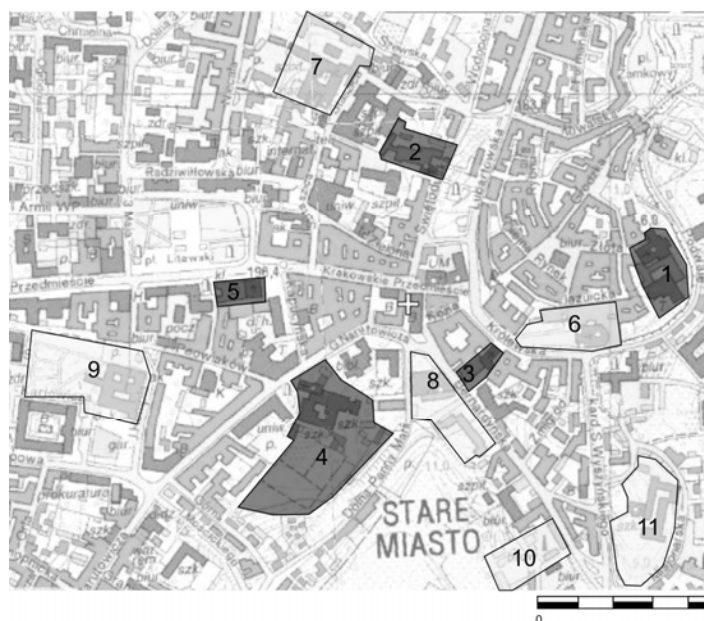
⁴⁰ W. Kapeć, op. cit., s. 10.

⁴¹ T. Radzik, W. Śladkowski, G. Wójcikowski, W. Wójcikowski, *Lublin dzieje...* op.cit., s. 195.

⁴² Tamże, s. 195.

⁴³ Internet poz. 2.

bosych (ul. Staszica 14–16) oraz karmelitów trzewickowych (przy ul. Biernackiego) służą obecnie, jako miejsce wypoczynkowe dla pacjentów szpitali zlokalizowanych w budynkach poklasztornych. W pozostałych przypadkach powierzchnia ogrodów została mocno uszczuplona. I tak teren przy klasztorze karmelitów (ul. Świętoduska) zmniejszył się o około 0,2 ha. Kapucynom, z ponad dwuhektarowego ogrodu, pozostał obecnie jedynie wirydarz. Nie zachował się także ogród przy założeniu ss. Bernardynek.

Ryc. 4. Założenia klasztorne we współczesnym Lublinie, plan miasta Lublin, źródło: Internet poz. 3; Zaznaczono kolorem ciemnym założenia klasztorne, które zachowały swoje funkcje (są użytkowane przez zakonników): 1 – klasztor Dominikanów; 2 – klasztor Karmelitów bosych; 3 – klasztor Jezuitów; 4 – klasztor Urszulanek; 5 – klasztor Kapucynów; Kolorem jasnym zaznaczono dawne założenia klasztorne, które obecnie mają inne funkcje: 6 – d. klasztor Jezuitów; 7 – d. klasztor Karmelitanek bosych, obecnie szpital; 8 – d. klasztor Bernardynów; 9 – d. klasztor Wizytek; 10 – d. klasztor Reformatów; 11 – d. klasztor Misjonarzy

Fig. 4. Monastic foundations in contemporary Lublin, city plan from Internet source 3. Dark marking – monastic foundations with the same function (in use of monks): 1 – Dominicans, 2 – Carmelites, 3 – Jesuits, 4 – Ursulines, 5 – Capuchins Carmelite Nuns, Bright marking – monastic foundations with changed function: 6 – former Jesuits, 7 – former Carmelite Nuns, 8 – former Brigidine Sisters, 9 – former Visitation Sisters, 10 – former Reformed Franciscans, 11 – former Missionaries

Na terenie zachowanych obiektów prowadzone są liczne prace konserwatorskie. Obejmują one badania archeologiczne, renowację budynków, wnętrz i wyposażenia.

Od XIX w. tereny przyklasztorne i towarzyszące im ogrody w obszarze Lublina podlegają nieustannym przekształceniom, stale zmniejszając swoją wielkość i przeznaczenie, ulegając tym samym powolnej degradacji. Dlatego

wszystkie podejmowane działania mają na celu zachowanie i poprawę ich stanu. W roku 2011 prowadzone są prace nad renowacją klasztoru i kościoła Dominikanów, dawnego klasztoru Brygidek oraz założenia powizytkowskiego. Odbywa się to w ramach różnych programów inwestycyjnych, w tym programów dofinansowywanych ze środków Unii Europejskiej⁴⁴.

Porównując powierzchnię zajmowaną przez te obiekty na planie Lublina z XVII–XVIII (ryc. 2) do obecnych obszarów tych samych założeń (ryc. 3), widać, jak duże przemiany nastąpiły. Teren ogrodów wraz z klasztorami zaznaczony na planie współczesnego miasta to jedynie 48% obszaru zaznaczonego w XVI–XVIII w., z czego 18% to powierzchnia użytkowana w dalszym ciągu przez zakonników⁴⁵.

PODSUMOWANIE

Założenia klasztorne zajmują ważne miejsce w historii i strukturze Lublina. Nieprzerwanie od XIV w. do XVIII w., lokowano w mieście nowe zakony. Towarzyszące zabudowaniom ogrody, zajmowały pokaźny obszar na ówczesnych przedmieściach i były przykładem układów kwaterowych, charakterystycznych dla średniowiecza i renesansu. Zmieniająca się od końca XVIII w. sytuacja miasta, liczne pożary, epidemie i wojny prowadziły do zmiany funkcji przyklasztornych założeń ogrodowych i ograniczania ich powierzchni. Do czasów współczesnych przetrwało jedynie 14. Wszystkie są wpisane do Rejestru Zabytków Województwa Lubelskiego, ale tylko 6 stanowi do dzisiaj własność zakonów. Od XIX w. ogrody przy zachowanych obiektach podlegają nieustannym przekształceniom, stale zmniejszając swoją wielkość i przeznaczenie, ulegając tym samym powolnej degradacji. Ich powierzchnia od XVIII w. do czasów współczesnych zmniejszyła się o ponad połowę, stanowiąc miejsce pod rozbudowę miasta. Większa część pełni obecnie funkcje zieleni przyszpitalnej, przykościelnej lub zieleni miejskiej. Istotne jest więc podejmowanie działań mających na celu zachowanie i ochronę założeń klasztornych oraz towarzyszących im ogrodów.

PIŚMIENNICTWO

- Cieślak F., Gawarecki H., Stankowa M., 1976. *Lublin w dokumencie 1317–1967*. Wyd. Lubelskie, Lublin.
- Ciołek G., 1954. *Ogrody Lublina w XIX wieku*, [w]: Ochrona zabytków, R. 7.
- Gawarecki H., Gawdzik Cz., 1964. *Lublin: krajobraz i architektura*. Wyd. Arkady, Warszawa.
- Harasimiuk M. i in. [red.], 2007. *Plany i widoki Lublina, XVII–XXI wiek*. PTTK Oddz. Miejski, Lublin.

⁴⁴ Tamże.

⁴⁵ Powierzchnia założeń klasztornych została podana szacunkowo.

- Kapęć W., 2001. *Kościół i klasztor dominikanów w Lublinie*. Klasztor Dominikanów, Lublin.
- Mazurkiewicz J., 1956. *Jurydyki lubelskie*. Wyd. PAN, Wrocław.
- Niedźwiadek R., Rozwałka A., Stasiak M., 2006. *Lublin wczesnośredniowieczny. Studium rozwoju przestrzennego*, Wyd. Trio, Warszawa.
- Radzik T., Śladkowski W., Wójcikowski G., Wójcikowski W., 2000. *Lublin dzieje miasta*, t. II, Multico, Lublin.
- Sierpiński Z. (red.), 2002. *Obraz miasta Lublin*. Wyd. UMCS, Lublin.
- Smagacz A., 2010. *400 lat Karmelitów Bosych w Lublinie*. Wyd. Karmelitów Bosych, Lublin.
- Sprawozdanie z realizacji Wojewódzkiego Programu Opieki nad Zabytkami w województwie lubelskim na lata 2007–2010*. Lublin 2010.
- Szczygieł R., Gmiterek H., Dymmel P., 2008. *Lublin dzieje miasta*. t. I, Wyd. Tylda, Lublin
- Wadowski J. A., 1907. *Kościół lubelskie*. nakł. AU, Kraków
- Internet:
1. <http://www.tnn.pl/pamiej.php?kat=83> 12:46 21.08.2011
 2. http://www.lublin.eu/Zabytki_sakralne-1-990.html 12:46 21.08.2011
 3. <http://maps.geoportal.gov.pl> 12:46 21.08.2011

HISTORIC MONASTIC FOUNDATIONS IN CONTEMPORARY LUBLIN

Abstract: Monastic foundations have important place in structure and history of Lublin. The first was established in fourteenth century within the city walls. Another's were build continuously to the eighteenth century, on the suburbs of those days. Their location determined the spatial development of the city and created its distinctive silhouette, which is recognizable also today. Since the late eighteenth century situation of Lublin deteriorated, which resulted in reducing the area of the monasteries and changing their functions. Until present times, from 18 buildings that existed in the eighteenth century, remained 14. All are under preservation. Some of them remained the property of the monks, others became a property of the diocese or the city. Present area of remaining gardens, in comparison to XVIII century, has been reduced by more than half. Part of it was designated for city development. Some of remaining gardens have changed their function and those, that retain their old form, are a valuable example of medieval and renaissance style.

Key words: monastic foundations, gardens, transformations, Lublin